

EMOCIONALNA NEENAKOST, SKRB IN EMOCIONALNI KAPITAL**

Povzetek. Prispevek se ukvarja s skrbstvenimi in emocionalnimi razmerji kot analitičnima kategorijama za razumevanje konstrukcije in konstitucije družbene neenakosti znotraj različnih mikro sfer družbenega življenja. V tem kontekstu proučuje emocionalne resurse, ki so v sociologiji pritegnili manj raziskovalne pozornosti v primerjavi z ekonomskimi, političnimi in kulturnimi resursi, ter poudarja njihovo pomembnost za individuovo dobro počutje, vedenje, osebne cilje in življenjske priložnosti. Posebno pozornost namenja dvema oblikama neenakosti: neenakemu dostopu do pozitivnih emocionalnih vezi in skrbi ter neenaki delitvi skrbstvenega dela in emocionalno skrbstvenega dela znotraj družine. Za doseganje bolj kompleksnega razumevanja družbene neenakosti predlaga razširitev Bourdieujevega koncepta kapitala na področje emocionalnih razmerij (skrbi), ki ustvarjajo družbene in ekonomske stratifikacije in so obenem njihov odsev.

Ključni pojmi: družbena neenakost, družina, skrb, emocionalno delo, emocionalni kapital

Uvod: spregledana razmerja družbene neenakosti

Družbena neenakost je ena od osrednjih socioloških preokupacij.¹ Kljub temu, da je obširno obravnavana in da je pristopov k njenemu proučevanju veliko, ostaja njeno razumevanje pomanjkljivo. Glavni tok diskurzov o neenakosti se osredinja na razmerja neenakosti znotraj ekonomskega, političnega in kulturnega sistema (ali njihov medsebojni preplet), spregleda pa emocionalna razmerja kot prostor ljubezni in skrbi ter neenakosti, ki jih ustvarjajo. Pozitivne emocionalne vezi in skrbstvena razmerja ter

* Dr. Zdenka Šadl, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

¹ V sociologiji je družbena neenakost konvencionalno opredeljena kot obstoj neenakih pogojev, priložnosti in nagrad za različne družbene pozicije v omrežju družbenih razmerij oz. kot različna pozicioniranost družbeno definiranih kategorij oseb glede na dostop do redkih družbenih resursov oz. dobrin v širšem smislu. Ljudje, ki zaradi svoje družbene pozicije pogosto oz. sistematično prejemajo manj redkih resursov kot ostali, so podvrženi različnim vrstam tveganj in deprivacij.

oblike dela, ki ta razmerja (re)producirajo, so sestavni del družbe in temeljni dejavniki preživetja, razvoja in delovanja individuov v družbi, njihovih življenjskih razmer in priložnosti. Kljub temu, da imajo emocionalni resursi, ki jih emocionalna (skrbstvena) razmerja zagotavljajo (ali ne zagotavljajo) brezpogojno vrednost za človeško življenje, v mainstreamovski sociologiji niso bili razumljeni kot konceptualne kategorije, ki bi prispevale neko dodano vrednost k razumevanju družbene (ne)enakosti. Toda če so pozitivne emocionalne vezi v družini zaščitni dejavnik pred socioekonomskimi prikrajšanostmi; če je naše preživetje v različnih obdobjih ali na različnih točkah življenja odvisno od tega, ali za nas nekdo (po)skrbi, je z nami ljubeč in solidaren; če specifične emocionalne zmožnosti in veščine predstavljajo prednost na kompetitivnem trgu dela; če so tisti, ki nudijo skrb, v to prisiljeni, imajo slabši ekonomski položaj in je njihovo delo v družbi necenjeno in nepriznано; če imajo tisti, ki nudijo neformalno skrb, možnost izobraževanja (ali je nimajo) in če so bremena in prednosti (radosti) skrbi neenako porazdeljeni – potem so dostop do pozitivnih emocionalnih vezi, skrbi in solidarnosti, delitev skrbstvenega (emocionalnega) dela, vrednotenje skrbstvenega dela ter izobraževanje (ne)formalnih skrbnikov “velika vprašanja” družbene (ne)enakosti in pravičnosti, ki jih ne moremo zaobiti.

Medtem ko je sociologom danes že dobro znano, da vprašanja neenakosti ne moremo zvesti na ekonomske sile oz. materialne dejavnike, in je – na strani nematerialnih resursov – njihovo pozornost pritegnila distribucija poklicnega ugleda, kulturnih resursov ali skupno učinkovanje ekonomskega in kulturnega kapitala, so emocije in emocionalni resursi (kot osnova družbene (ne)enakosti in pravičnosti) ostali “epistemološki drugi” globoko v 20. stoletje. Umanjkanje sociološke obravnave je presenetljivo glede na osrednji pomen emocij (skrbi) v človeškem življenju, družbenih razmerjih in strukturah moči, vendar tudi “razumljiv” nasledek modernističnega pojmovanja emocionalnih vezi in skrbi v človeškem obstoju in družbi. V luči kartezijanskega racionalizma emocije (pojmovane kot “drugi razuma”) in skrbstvena razmerja (odrinjena v zasebno emocionalno sfero) niso bili dovolj politično relevantni za refleksijo neenakosti in so bili zato izključeni iz področja enakosti in pravic. Fetišizacija racionalnosti v (moško dominiranih) družbenih znanostih in glorifikacija avtonomnega koncepta državljana sta skrb izmejili iz širših državljskih odgovornosti, jo kot “osebno zadevo” umestili v zasebno sfero življenja² in dolgotrajno zapečatili kot moralno obveznost žensk, kar se je kazalo (tudi) kot nerazumevanje spolne neenakosti v družbi. Zahodna politična teorija, od Hobbsa in Locka, Rousseauja

² *Habermasova delitev na svet življenja in sistem pa odpira vpogled v to, kako se je skrb iz medosebnih dejavnosti in družine zaradi razvojnih procesov preselila v javni sektor, kjer je postala tehnična dejavnost in so emocionalni elementi pogosto spregledani (anonimni recenzent/-ka).*

in Kanta do Rawlsa³, klasična ekonomija in sociologija sta predpostavljali avtonomnega, samozadostnega, neodvisnega racionalnega akterja, ki - iztrgan iz matrice emocionalnih in skrbstvenih odnosov - svobodno deluje na trgu in političnem področju (Lynch, 2010: 4; Monchinski, 2008: 88). Znotraj dominantne "kulture znanja" in univerzalne konceptualizacije individua (posploševanje specifičnih izkustev določene skupine, tj. moških) resna družbenopolitična analiza "ženske sfere" izkustev (tj. domene skrbi) preprosto ni bila opcija ali pa je bila možna le njena patriarhalna obravnava (torej kontrola "drugega" - žensk, emocij). Kot ugotavlja Kittay (1998), resna obravnava emocionalnih in skrbstvenih vidikov življenja prinaša s seboj spoznanje, da so ljudje odvisni od drugih, oz. spoznanje medsebojne odvisnosti - ne pa avtonomije - kot aspekta celotnega družbenega življenja. Z nevidnostjo realnosti (so)odvisnosti ljudi sta tako ostali nereflektirani tudi dve pomembni obliki neenakosti: neenakost v stopnji zadovoljenosti potreb ljudi po ljubečih odnosih in skrbi ter neenakost pri delitvi dela, ki zadovoljuje te potrebe.

Sociološka analiza neenakosti je bila, podobno kot sredinske egalitarne teorije v ekonomiji, pravu ali politični teoriji, primarno usmerjena v "javno" sfero življenja: trivializacija emocij v sociologiji je vplivala na marginalizacijo in nevidnost skrbstvene domene, ki je bila pojmovana kot feminizirana sfera emocij in ni veljala za prioritarno področje znanstvenega proučevanja. Dominantni diskurz se je navezoval na marksistično perspektivo, ki je prvenstveno opazovala ekonomske sile, oz. na weberjansko strukturalistično triologijo, v kateri so družbeni razred, status in moč primarne kategorije proučevanja produkcije neenakosti v modernih industrijskih družbah. Tako so bili deležni največ pozornosti vzorci distribucije dohodka oz. dostop do trga dela, materialno bogastvo, moč in ugled. Tudi v primeru, ko so sociologi obravnavali "emocionalno delo" (razumljeno, pojmovano kot nesebičnost in ustvarjanje harmonije doma) oz. naloge, strukturirane okoli medosebni odnosov, niso problematizirali neenakosti moči in neenake delitve dela v družini. Npr. Parsons in Bales (1955) sta svojo slavno diferenciacijo instrumentalnih in ekspresivnih vlog v družini pojasnila v terminih funkcionalnosti in ne v terminih moči in spolne neenakosti. Ozko konceptualizacija neenakosti je podpirala tudi izključenost emocij v večini teorij moči (glej Heaney, 2011) - zopet presenetljivo, saj so emocije kot relacijski pojavi, kot opozarja Andrew (2015: 653), vselej umeščeni in izvajani v okviru razmerij moči in kot taki tudi izražajo spolne, razredne in druge vrste neenakosti.

Koherentnost sociološkega okvira so omajali šele novi, postmoderni načini teoretizacije, ki so problematizirali velike pripovedi družbenih

³ Rawlsov pristop distributivne pravičnosti, ki je zaznamoval anglofonsko politično teorijo od zgodnjih 70. let 20. stoletja dalje, je utemeljen na osnovni premisi o brezstrastni osebi - neodvisni od emocij.

znanosti, vključno s tistimi, ki so marginalizirali emocionalna razmerja in oblike dela v družini. Npr. Foucaultova teorija oblasti/diskurza – ki emocij sicer ni neposredno vključevala, a so v njej implicitno zajete – je odprla vpogled v diskurzivno konstituiranje dihotomije racionalno/emocionalno, oblast v sferi doma pa je (bilo) mogoče razumeti tako v smislu fizične sile kot emocionalnih razmerij (mobiliziranje subjektivitet, konstituiranje aspiracij).⁴ Tudi Bourdiejeva teorija kapitala (1986) je ponudila možnosti za razširitev obravnave neenakosti, ki se ne omejuje zgolj na ekonomskega, političnega in kulturnega akterja v javni sferi. Čeprav avtorjeva klasifikacija resursov, ki prispevajo k družbeni neenakosti, izpušča emocionalni kapital kot eno od osrednjih kategorij v analizi neenakosti, pa razširitev koncepta kapitala na emocionalna razmerja odpira prostor za analizo povezanosti osebnih resursov (ter razmerij na mikro ravni, ki jih ustvarjajo) z makrostrukturnimi pojavi, vključno z družbeno neenakostjo. A. Hochschild (1979; 1983) je razvila nov teoretski model emocionalnega dela, ki se je sicer osredinjal na izkoriščanje ženskega dela na delovnem mestu, vendar je prispeval pomembno spoznanje: od žensk se pričakuje, da učinkovito upravljajo s svojimiemocijami, da bi se lahko skoncentrirale na emocionalne potrebe drugih. Hochschild je spodbudila nove konceptualizacije ne le subjektivnih in psiholoških vidikov skrbi (izkazovanje ljubezni, graditev zaupanja, intimnosti), ampak – preko tematizacije emocionalnih hierarhij v družbeni interakciji – tudi osnov (re)produkcije spolne in drugih vrst neenakosti. Turner (2002; 2007; 2010a; 2010b; 2012) je problematiziral osredinjenje sociologije na “velike tri” (2010b: 164) – denar, moč in ugled – ter izpostavil emocionalne resurse (ljubezen/lojalnost, potrditev, naklonjenost/pozornost, hvaležnost idr.) kot visoko vrednotene resurse znotraj družine in sorodstva. Podobno kot Collins (2004) in Barbalet (2001) je tematiziral neenako distribuiranost pozitivnih in negativnih emocij kot osnovo (emocionalnega) stratifikacijskega sistema ter s tem razširil ozko konceptualizacijo neenakosti v sociologiji. Dokončno pa so skrb in razmerja med spoloma postali eksplicitni objekt proučevanja z naraščajočim vplivom feministične znanosti znotraj akademskega okvira v 80. in 90. letih 20. stoletja. Skozi kritične razprave o skrbi so številne avtorice (npr. Gillian, Benhabib, Nussbaum, Held, Kittay, Finch, Grover, Jonasdottir, Waerness, Tronto, Hochschild idr.) tematizirale vlogo žensk kot skrbnic, neenako delitev skrbi, neenake odnose moči med ponudniki in sprejemniki ter individualni in družbeni pomen skrbi.

Novo zanimanje za emocije v sociologiji je pomenilo velik korak naprej, saj so emocije kot relacijski pojavi in sestavine dnevnega interakcijskega

⁴ *Oblast deluje skozi diskurz spolnih razlik, ki na podlagi bioloških razlik obravnava ženske in moške kot naravno usposobljene za različne družbene naloge (npr. materinski instinkt usmerja ženske v skrb za otroke).*

življenja ljudi pomembno vključene v skrbstvene prakse in procese (tudi v svoji negativni obliki). Kljub vsem tem pomembnim razvojem pa si sistematično raziskovanje emocionalne neenakosti, konceptualizacija temeljnih pojmov in empirično merjenje oz. konstrukcija kazalcev emocionalnih resursov šele utirajo pot v sociologijo. Materialne reprezentacije neenakosti ostajajo osrednje, čeprav je sfera dela – na katero se vežejo konvencionalne dimenzije neenakosti – izgubila relativno pomembnost in so postklasični sociologi v svoje analize neenakosti vpeljali “nove” parametre družbenega položaja, kot so izobrazba, zdravje, stanovanjske razmere, varnost, prosti čas, socialni kapital, mobilnost, reprezentacija idr.

V tem prispevku zarisujemo horizont vprašanj o neenakosti in iščemo empirično evidenco, na katero nas ta vprašanja napotujejo, da bi začrtali širši pogled na družbene akterje in družbeno delovanje, ki odpira možnosti za kompleksnejši pristop k obravnavi neenakosti. Namen prispevka je pokazati, da problem neenakosti ni omejen le na distribucijo konvencionalnih resursov, temveč da so ljudje lahko v slabšem položaju kot drugi tudi z vidika dostopa do emocionalnih resursov. Pri tem nas bo zanimalo, kako emocionalna neenakost deluje in kako nastaja v prepletu emocionalnih, ekonomskih in kulturnih razmerij. Z razširitvijo Bourdieujevega koncepta kapitala na področje emocij bomo pokazali na uporabnost koncepta emocionalnega kapitala kot hevrističnega sredstva za analizo emocionalne neenakosti. Pri konceptualizaciji emocionalne neenakosti se bomo oprli na teoretske segmente z različnih področij, zlasti s področja sociologije spolov in feminističnih raziskav, ter na okvir razmišljanja o egalitarnosti, ki ga v zadnjem desetletju razvijajo avtorice in avtorji, kot so Kathleen Lynch, John Baker, Maeve O'Brien, Niall Hanlon, Maggie Feeley idr. Kot drugo dimenzijo neenakosti znotraj emocionalnega sistema bomo obravnavali neenako delitev skrbstvenega in emocionalnega skrbstvenega dela med spoloma.

Od samozadostnih, racionalnih k odnosnim, emocionalnim akterjem

Ko neenakost tematiziramo zgolj kot strukturni boj za ekonomske resurse ali moč (politični boj),⁵ pozabljamo, da so ljudje racionalni, ekonomski akterji (ki preračunavajo stroške in koristi ter racionalno delujejo, motivirani z individualnimi, praktičnimi interesi) in emocionalna bitja ter akterji, ki nudijo ljubezen in skrb in so solidarni z drugimi. Ljudje so več kot zgolj “razumske živali” (angl. *rational animals*) – kot odnosna bitja imajo oz. razvijejo zmožnost empatije in sočutja ter emocionalnega navezovanja

⁵ Ali kot razlike v spoštovanju, ugledu, pri čemer opazujemo, kako pomembno je ljudem javno priznanje njihove vrednosti oz. njihova veljava in ugled v očeh družbe.

na sočloveka. Dovzetni so za potrebe, pričakovanja in želje ter blagostanje drugih, v ospredje svojih (moralnih) odločitev in delovanj zato pogosto postavljajo njihova občutja in interese ter se zanje osebno angažirajo in žrtvujejo. Dopuščajo in izvajajo delovanja, ki se ne nanašajo zgolj na logiko in golo preračunavanje, oziroma preračunavanja, ki jih izvajajo, niso zgolj ekonomska. Ljudje so solidarni z drugimi, skrbijo za druge in v skrb pogosto emocionalno investirajo. Enako mar kot za denar, moč ali status jim je za odnose ljubezni, skrbi in solidarnosti – za “dobre stvari”, ki jih je “dobro delati”, zaradi “stvari” samih. Emocije uporabljajo za ustvarjanje in ohranjanje družbenih vezi.

Skrb in ljubezen pa nista le osrednji človeški aktivnosti, na njiju ne gledamo le s perspektive tistega, ki skrb in ljubezen občuti in daje, sta tudi univerzalni človeški potrebi. Skrb, ljubezen in solidarnost potrebujejo vsi ljudje – tako tisti, ki niso zmožni skrbeti zase (so odvisni od drugih: otroci,⁶ bolni, invalidi, ostareli), kot tudi “neodvisni odrasli”, zato da bi lažje premagovali stiske ali “zgolj” ohranjali svoj človeški kapital, življenjske moči, fizično in emocionalno blagostanje. Ker sta skrb in emocionalna navezanost osnovna pogoja za človekov razvoj, je prejemanje skrbi vitalnega pomena za ljudi. Brez dostopa do emocionalnih resursov, ki jih zagotavlja emocionalna sfera življenja, si ni mogoče zamišljati medosebnih odnosov, človeškega razvoja in blagostanja, kot tudi ne delovanja in razvoja drugih sistemov družbenih razmerij: ekonomskega, političnega in kulturnega oz. družbe kot celote. Emocionalna in skrbstvena razmerja ne producirajo učinkov samo na osebni, temveč tudi na societalni ravni, na ravni civilne družbe in države. Skrb ima družbeno in ekonomsko vrednost, je neločljiv del družbene produkcije blaginje in temelj/ozadje sistema javne produkcije, ki potrebuje pre-skrbljene in emocionalno stabilne ljudi. Neplačane skrbstvene aktivnosti so produktivne v ekonomskem smislu – uporabljajo redke resurse, da zadovoljijo potrebe in želje ljudi, in poskrbijo za prenos vrednosti od gospodinjstev k trgu. Skrbstveno delo (plačano in neplačano) producira in reproducira ljudi – državljanke in delavce, od katerih je odvisen razvoj družbe, je torej delo, ki ima (neposredno in posredno) družbeno korist – ustvarja javne dobrine.

Skrbstvena razmerja so prostor, v katerem ljudje občutijo in ravnajo z drugimi na skrben in ljubeč način. Po J. C. Tronto (1993) skrb vključuje štiri elemente: prepoznavanje potrebe po skrbi; odgovornost, pripravljenost za ustrezno delovanje; kompetentnost, veščine za zagotavljanje kakovostne skrbi; odzivnost – neposredno izvajanje skrbstvenih aktivnosti odpira prostor interakcije med dajalcem in prejemnikom skrbi, zaznavanje in odzivanje

⁶ *Emocionalna toplina je, poleg materialnih resursov, vitalnega pomena v zgodnjem življenju individua, njena prisotnost zagotavlja njegovo/njeno preživetje in razvoj.*

slednjega je predmet pozornosti prvega (prevzemanje gledišča drugega, prepoznavanje potencialov za skrbstvene zlorabe). Kot taka skrb vključuje mišljenje in delovanje, ki sta medsebojno povezana in usmerjena k nekemu cilju (Monchinski, 2008: 89). Skrb ni skrb, če ni prakticirana. Oseba, ki je skrbna, ima zmožnost vključevanja v prakso skrbi in izvajanja te zmožnosti (prav tam). Ta zmožnost pa je povezana z internaliziranimi dispozicijami tistih, ki nudijo skrb – kot njihov spolno določeni, telesni in intelektualni habitus (Rasmussen, 2004). V Bourdieujevem jeziku jih razumemo kot skrbstveni habitus (angl. *caring habitus*), ki je produkt spolno označenih dispozicij, ki jih posamezniki pridobivajo od zgodnjega otroštva v procesu socializacije (primarni habitus), in dispozicij, ki jih strukturirata izobraževanje in usposabljanje za izvajanje plačanega skrbstvenega dela na delovnem mestu (sekundarni ali poklicni habitus). Skrbstveni habitus ustvari “občutek za igro” na področju skrbi – tisti, ki skrbijo, “občutijo” potrebe in želje drugih ter se primerno odzivajo (Hirvonen, 2014: 39–40).

V literaturi ima skrb običajno dvojni pomen, pomeni emocionalno stanje (oz. mišljenje, motiv, namero), aktivnost/delovanje ali oboje. Nanaša se, prvič, na skrbstvene aktivnosti oz. različne oblike dela (mentalno, fizično, emocionalno delo), s katerimi tisti, ki nudi skrb, zadovoljuje osebne potrebe drugega – prejemnika skrbi, in drugič, na skrbstvena občutja oz. odnos, ki ljudi motivirajo za izvajanje skrbstvenih aktivnosti ter zagotavljajo učinkovitost prejete skrbi, kar pomeni, da tisti, ki nudi skrb, poskrbi za konkretno, neposredno zadovoljevanje potreb (Folbre in Nelson, 2000: 129). Podobno definicijo podajata Abel in Nelson (1990, v England, 2005: 389): skrb je aktivnost, ki obsega instrumentalne naloge in afektivna razmerja – od skrbnikov se pričakuje, da zagotavljajo tako ljubezen kot delo. Tudi po Cancian in Olikier (2000, v England, 2005: 389) je skrb kombinacija občutij in delovanj, preko katerih tisti, ki nudijo skrb, v neposrednem odnosu zadovoljujejo osebne potrebe drugih oz. zagotavljajo njihovo blagostanje. Tudi po Finch in Groves (1983, v Giullari in Lewis, 2005: 9) je skrb več kot naloga, vključuje emocionalno delo in odnos.⁷ Folbre in Ollin Wright (2012: 5) razlikujeta tri vrste skrbstvenega dela, s čimer želita poudariti prav relacijske (odnosne) in emocionalne sestavine skrbstvenega dela, a tudi pomembnost drugih aktivnosti, ki jih podpirajo. *Interaktivna skrb* zajema aktivnosti, v katerih skrb (kot odnos; angl. *concern*) za blagostanje drugega učinkuje na kakovost storitve, ki se izvaja v interakciji s prejemnikom (sem sodi primer neposredne skrbi, kjer se “subjekt” in “objekt” skrbi poznata po imenu); *podporna skrb* so aktivnosti, ki predstavljajo predpogoj za osebno skrbstveno aktivnost

⁷ Skrb je aktivna in pasivna, vključuje fizično in nefizično prisotnost, te elemente združuje koncept dvojne prisotnosti, ki kaže, da zaposlene matere hkrati razmišljajo o svoji službi in o tem, ali je za njihove otroke medtem dobro poskrbljeno (Giullari in Lewis, 2005: 9).

– izvajajo se lahko na neoseben način in ne predstavljajo neposredne skrbi za drugega, a zagotavljajo infrastrukturo, ki je nujna za bolj osebno interakcijo; omogočajo in podpirajo torej (kakovostno) interaktivno skrb (gospodinjsko delo, nakupovanje, pripravljane obrokov, čiščenje, pranje perila, administrativni opravki, menedžment skrbi); in *skrb kot nadzor* (angl. *supervisory care*), ki ni sama po sebi aktivnost/delo, ampak je odgovornost v smislu “biti na razpolago” – pripravljenost za prekinitev druge aktivnosti in izvajanje interaktivne skrbi. K. Lynch (2009) skrb med najbližjimi, kjer je cilj odnos sam po sebi, poimenuje s konceptom delo iz ljubezni, v katerega je vključena “emocionalna skrb”. Delo iz ljubezni vselej vključuje skrb, skrb pa ne vključuje nujno dela iz ljubezni. Skrb se nahaja na kontinuumu, ki ga določajo različne ravni emocionalne vpletenosti v skrbstveni odnos. Skrb ne vključuje nujno pozitivnih emocij – skrabeti za druge je mogoče tudi brez občutenja emocionalne navezanosti na prejemnika skrbi ali – ko gre za prisilo v delo – tudi z odporom in negativnimi emocijami.

Emocionalna dimenzija skrbi se nanaša na “emocionalno delo”, ki je “vezano na ukvarjanje s čustvi drugih ljudi in katerega bistvena sestavina je regulacija čustev” (James, 1989: 15), oziroma je “prizadevanje po spremembi stopnje ali kvalitete čustva oz. občutja” (Hochschild, 1983: 561). Osnovni cilj te oblike dela je proizvesti “ustrezno duševno stanje pri drugih” (ustvariti pozitivna ali negativna emocionalna stanja, odstraniti ali modificirati obstoječa stanja) in prek tega spremeniti oblike vedenja drugih.⁸ Emocionalno delo se lahko kaže kot nudenje emocionalne opore (npr. skrbnica se trudi, da bi preprečila razvoj depresije pri “prejemniku” skrbi), bodrenje, dajanje nasvetov, izkazovanje ljubezni, oblikovanje zaupnih odnosov in intimnosti, poslušanje ali kot zgolj “biti tam, na razpolago”.

Emocionalno delo, ki je vključeno v skrb (angl. *emotional work of care* – emocionalno skrbstveno delo) razlikujemo od emocionalnega dela, ki je sestavina komercialnih, neprofesionalnih storitvenih služb, kot npr. pri trgovcih, ki si prizadevajo ustvariti emocionalno vez in odnos s kupci (Folbre in Olin Wright, 2012: 6). Emocionalno skrbstveno delo predpostavlja energijo, trud, nadzor, čas in cilje, oziroma kot ugotavlja James (1989: 27), upravljanje emocionalnega življenja družine zahteva “anticipacijo, načrtovanje, časovno razporejanje in odpravljanje motenj”. To pa ne pomeni, da načrtovano emocionalno skrbstveno delo vključuje nepristne emocije. Skrb, ki se usmerja na ustvarjanje in ohranjanje zaupljivega odnosa, na emocionalno blagostanje drugega – ki je “skrbna” in ni prisiljena – temelji, če uporabimo termine A. Hochschild (1983), na pristnih, resničnih (angl. *authentic*,

⁸ Toda kot opozarja Hanlon (2012: 33), čeprav skrb vključuje emocionalno delo, niso vse oblike emocionalnega dela “skrbne” – ne razvijejo skrbstvenih vezi per se, ampak so uporabljene v komercialne (prodaja produktov in storitev), manipulative ali zastraševalne namene.

genuine) emocijah, ki se izražajo na iskren, odkrit (angl. *sincere*) način.⁹ Na iskren način pa se, kot ugotavljata Mikko in Mayer (2009: 135), izražajo tako spontane kot upravljane emocije, pomembno je le, da so pristne (prave, resnične), ne pa “prazen izraz”: “Vse spontane emocije so iskrene, ne velja pa obratno, saj nekatere resnične emocije izhajajo iz procesa upravljanja, ki prispeva k oblikovanju emocij.” Pristno emocionalno skrbstveno delo vključuje emocionalno vpletenost skrbnika v odnos in ne “površinsko igranje vloge” (angl. *surface acting*) (ta predstavlja utelešenje emocionalne nepristnosti, saj izražene emocije niso dejansko občutene emocije), ki je oblika profesionalnega emocionalnega dela, povezanega z marketingom emocij.

Tisti, ki nudi pristno emocionalno skrb, iskreno izraža (spontane ali upravljane) emocije, naklonjenost, toplino, daje emocionalno oporo in ustvarja v prejemniku skrbi pozitivne emocije. Tisti, ki prejema skrb, občuti (v idealnem primeru), da je razumljen, sprejet, ljubljen oziroma da drugim ni vseeno zanj. Dostop do emocionalnih resursov (ljubezni) ima oseba tedaj, ko je deležna emocionalne opore, razumevanja in naklonjenosti ter spodbud, ki razvijajo v njej veščine in zmožnosti, s katerimi lahko uspešno in učinkovito deluje (pridobiva prednosti) v prihodnjem življenju.

Mesto produkcije ljubezni, skrbi in solidarnosti so mikro družbene sfere, v katerih se ljudje opirajo na neizogibno odvisnost in soodvisnost: družine, sorodstvo, skupine vrstnikov, delovne in druge javne organizacije, sosedstvo, šole, skupine prostovoljcev, samoorganizirane skupnosti, ki izvajajo skupnostno skrb. Te sfere so razporejene okoli posameznika – ega in se širijo navzven v območjih treh koncentričnih krogov, kar dobro ponazarjata dva modela socialnih omrežij in socialne opore (Kahn in Antonucci v Sugarman, 1993: 11; Lynch, 2009). Prvi krog – “emocionalno-intimno omrežje” oz. “primarna skrbstvena razmerja” – zajema področja, v katerih ima posameznik tesne in stabilne vezi in kjer najpogosteje prejema emocionalno oporo. Ljubezen in skrb izražajo in nudijo ego najbližje osebe: partner, otroci, najbližji sorodniki in tesni oz. dobri prijatelji. Prototipičen odnos v tem krogu je odnos med starši in otroki. Družina oskrbi otroka (in druge člane) z emocionalnimi resursi, ki jih potrebujejo za svoj osebni in družbeni razvoj ter psihološko blagostanje, to so fizični kontakt, toplina, tolažba, naklonjenost, skrb, opora, ljubezen. Odnosi primarnega tipa se ne morejo obdržati brez skrbstvenega dela, ki vključuje močno emotivno komponento: izražanje (izpovedovanje) ljubezni in delo (kognitivno, fizično, mentalno, emocionalno). Takšna “emocionalna skrb” reproducira odnose, ki so zaznamovani z močno predanostjo, medsebojno odvisnostjo, globoko pripadnostjo, vpletenostjo in intenzivnostjo. Drugi krog obsega “socialno

⁹ To pomeni, da ne prihaja do emocionalne disonance, saj tisti, ki skrbi, odkrito izraža tisto, kar dejansko občuti.

omrežje”, ki sestoji iz ostalih sorodnikov in prijateljev, lahko tudi sosedov in sodelavcev, tem “sekundarnim skrbstvenim razmerjem” K. Lynch dodaja še vrstnike in šolo. Skrbstveno delo označuje nižja stopnja emocionalne vpletenosti in angažiranosti v smislu časa, odgovornosti in predanosti. Čeprav so odnosi manj intimni in posameznik občuti manj močne vezi, manjšo pripadnost in čustveno navezanost do drugih, si člani omrežja (recipročno) nudijo usluge in socialno oz. emocionalno oporo. Šola preko prenosa znanj, informacij in pravil instrumentalizira medsebojne odnose, a je tudi prostor prepoznavanja in zadovoljevanja emocionalnih potreb mladih; preko odnosne dimenzije šolske kulture in emocionalnega dela (skrbnih učiteljev, šolskih svetovalcev) nudi pomoč pri premagovanju stisk in težav ter oporo pri razvoju samospoštovanja mladih. Pomemben vir emocionalne opore so tudi soseske, vključno s tistimi, ki razvijajo dejavnike tveganja (glej Garcia et al., 1996). Zunanji, tretji krog je “razširjeno omrežje” oz. “terciarno skrbstveno omrežje”, ki zajema sosede, sodelavce, oddaljene sorodnike in profesionalce oz. vse ostale odnose, do katerih čutimo odgovornost zaradi političnih/družbenih obveznosti oz. zakonskih obligacij na nacionalni ali mednacionalni ravni, ali pa se skrb za nepoznane druge izvaja ekonomsko in politično skozi prostovoljstvo ali aktivizem.

Emocionalni sistem družbenih razmerij

Marksistična, funkcionalistična in weberjanska tradicija emocionalne in skrbstvene sfere življenja ni konceptualizirala kot relativno neodvisno področje delovanja. Osrednji pomen ljubezni/skrbi za obstoj in razvoj posameznikov ter (re)produkcijo družbenih struktur zahteva, da mainstreamovski diskurz o neenakosti odpremo na dva ključna načina: prvič, s konceptualizacijo emocionalnega konteksta družbenega delovanja in izkustev kot konstitutivnega, relativno avtonomnega dela družbe, in drugič, s proučevanjem interakcije med ekonomskim, političnim, kulturnim in emocionalnim sistemom.

Pri utemeljevanju emocionalnega sistema razmerij kot od drugih sistemov ločenega področja delovanja se opiramo na segmente različnih teoretskih prispevkov, na konceptualni okvir “institucionalne dinamike in avtonomije” J. H. Turnerja (2002; 2010a; 2010b; 2012) ter na razmišljanja I. M. Young (1990) ter K. Lynch idr. (2009). Turner razlikuje več institucionalnih domen (ekonomija, politika, pravo, družina/sorodstvo idr.), ki sledijo ločenim ciljem, na delovanje vseh institucionalnih domen pa obenem vplivajo kultura in strukture širše makrostrukture, kot so distribucija dohodka in bogastva, oblikovanje razredov, spolne in etnične delitve oz. stratifikacijski sistemi (Turner, 2007: 78). V vsaki domeni je po Turnerju najmanj en visoko vrednoten resurs, ki akterjem omogoči, da delujejo oz. oblikujejo

menjalne odnose znotraj dane domene.¹⁰ V ekonomiji je to denar, v politiki moč, v družini pa ljubezen, lojalnost in naklonjenost. Sledeč Turnerjevi logiki razumevanja, lahko za emocionalni sistem (emocionalne in skrbstvene domene življenja) predpostavimo, da ga od drugih sfer delovanja ločijo in razlikujejo posebne kode, načela in logika družbenega delovanja, ki so povezani z ljubeznijo; slednje po Turnerju (2012) predstavlja enega od "posplošenih simbolnih medijev menjave" in komunikacije. Podobno kot simbolni mediji drugih domen (denar v ekonomiji, moč v politiki itd.) ljubezen predstavlja vrednoto, dragocen resurs in sredstvo, s katerim ljudje vstopajo v medsebojne menjave in delujejo. Če je npr. moč v politiki uporabljena za nadzorovanje delovanja drugih akterjev, člani družin in sorodniki vstopajo v medsebojna razmerja s ciljem, da bi oblikovali in ohranjali intenzivne emocionalne, skrbstvene in solidarnostne vezi. "Uporaba" ljubezni kot simbolnega resursa omogoča, da "izvajajo stvari", tj. da delujejo za druge, da deluje družina, da se (preko intenzivnih emocij, menjave ljubezni za ljubezen) oblikujejo, kot pravi Turner (2012: 28), "močne navezanosti in zavezanosti".¹¹ To tudi pojasnjuje, zakaj se številne oblike družinskega vedenja (npr. sodelovanje v družinskih tradicijah, preživljanje družinskih počitnic) jasno razlikujejo od ekonomskega vedenja (npr. kupovanje delnic), saj delovanja akterjev ne motivirajo ekonomski interesi (ali interesi, povezani z močjo in statusom) oz. ekonomski cilji, ki so pogosto nekompatibilni ali celo konfliktni z družinskimi cilji (Abrutyn, 2012: 169). Ljubeče vezi in skrb niso skladni z etiko kompetitivnosti, s sledenjem individualnemu interesu, ampak temeljijo na principu usmerjenosti k drugemu. Za odločitve akterjev v emocionalnem sistemu skrbstvenih razmerij se zato predpostavlja, da so manj instrumentalne in bolj substantivne oziroma da so njihove motivacije, cilji, proces odločanja, izbire in delovanje vezani na emotivne in moralne presoje o tem, kaj je zanje pomembno v smislu odnosov, dela in denarja. Emocionalni sistem je prostor produciranja in distribuiranja specifičnih, tj. emocionalnih resursov – izgrajevanja pozitivnih emocionalnih vezi in zaupanja vrednih odnosov. Ljubezen je za ljudi – kot odnosna in globoko ranljiva bitja, vpletena v odvisna in soodvisna razmerja znotraj osebne in javne sfere življenja – dragocen resurs, ki ga potrebujejo, si ga želijo in si zanj prizadevajo. Emocionalni resursi (npr. naklonjenost, razumevanje družine) v določenih življenjskih obdobjih ali v življenju nasploh predstavljajo

¹⁰ Resurs, ki simbolizira vrednost (simbolni resurs) v dani domeni, je konvertibilen z resursi iz drugih domen; npr. lojalnost zaposlenih družinskih članov se menjuje za denar. V dani domeni lahko kroži več različnih resursov, med različnimi domenami pa potekajo dinamične povezave.

¹¹ Ljubezen pa ni le sredstvo interakcije in menjave (ljubezen za ljubezen) znotraj emocionalnega sistema, ampak tudi vsakdanjega diskurza, saj strukturira govor ljudi (npr. družinski člani govorijo o ljubezni) ter predstavlja moralno osnovo tem in perspektiv. Tako se oblikuje relativno deljen interpretativni okvir, ki usmerja akterje znotraj danih domen delovanja.

zanje celo najbolj vredne od vseh resursov.¹² Kot drugi redki visoko vrednoteni resursi pa so tudi emocionalni resursi v družinski domeni po Turnerju (2012) neenako distribuirani; neenak dostop do resursov ustvarja negativne emocionalne posledice, npr. odtujitev, frustracijo, žalost (2010b: 166). Turnerjev pristop torej kot razlikovalno lastnost družine izpostavi njeno zagotavljanje pozitivnihemocij ter dolgotrajnih vezi, odnosov in povezav, obenem pa omogoča (kot vsaka idealnotipska konstrukcija), da razlikujemo pozitivne ideale (namerno idealiziranje) od ravni vedenja in interakcij, kjer prihaja do odklonov od norm in načel.

Tisti, ki nudijo ljubezen in skrb, in tisti, ki so ju deležni, vstopajo v zapletena družbena razmerja dajanja in prejemanja, znotraj katerih ljudje (re) producirajo same sebe kot take. Emocionalni resursi so izid teh relacijskih procesov, ki potekajo med akterji, tj. izhajajo iz načinov, na katere so posamezniki pojmovani in obravnavani v kontekstu specifičnih družbenih razmerij¹³ – so torej inherentno odnosi.¹⁴ Emocionalna razmerja po eni strani urejajo dinamični procesi vsakdanjega delovanja (recipročne menjave, komunikacija, pogajanja, konflikti in reševanje konfliktov, stili vzgoje itn.) in individualne strategije vpletenih posameznikov, po drugi strani pa jih strukturirajo makro sile – delitev dela, spolne in razredne ureditve oz. razlike med družbenimi skupinami, tržne strukture, strukture moči, procesi odločanja, javne politike, kultura. Področje delovanja emocionalnega sistema se torej prepleta z drugimi institucionalnimi domenami, kar pomeni, da načinov, na katere so ljudje ljubljani in se zanje skrbi, ne oblikujejo zgolj emocionalna razmerja. Emocionalni sistem ni izolirana sfera življenja, ampak deluje v povezanosti z ekonomskimi, političnimi in kulturnimi razmerji (povsem ločeni emocionalni odnosi ne obstajajo). Ekonomske neenakosti tako vodijo v emocionalne neenakosti – družbeno-ekonomska polarizacija in povečevanje (neenake) distribucije objektivnih okoliščin (npr. dohodka) lahko ekonomsko prikrajšanim otežuje dostop do emocionalnih resursov (Baker in Lynch, 2012: 9).¹⁵ Upoštevati je potrebno tudi socialni kapital

¹² *Emocionalna skrb in pozitivna emocionalna izkustva, ki jih ustvarja, pogosto šele dajejo pravi smisel in vrednost življenju na način, ki ga strogo, odmaknjeno racionalno delovanje ne zmore zagotoviti (Downes in Gilligan, 2007: 71).*

¹³ *Kot pravi Young (1990: 27), ne gre za to, da bi "družbe preprosto distribuirale dobrine osebam, ki so to, kar so, (postali) ločeno od družbe, ampak družba konstituira posameznike v njihovih identitetah in zmožnostih".*

¹⁴ *Kot poudarja Young (1990), nematerialni "resursi" niso stvari, ki bi jih posamezniki imeli v lasti, oni v "večjih", drugi v "manjših" deležih ali obsegu; ne nanašajo se na "imeti", temveč na "delovati", na razmerja in procese, v katere so vpeta delovanja posameznikov (glej Young, 1990: 27). To, ali ljudje imajo samospoštovanje ali pa jim ga primanjkuje, je odvisno od tega, kako definirajo sami sebe in kako jih obravnavajo drugi, od obsega avtonomije in moči odločanja pri lastnem delovanju itd. Nekatere od teh dejavnikov lahko konceptualiziramo v terminih distribucije, drugih ne moremo (Young, 1990: 27).*

¹⁵ *Po Downes in Gilligan (2007) z denarjem ni mogoče kupiti ljubezni, mogoče pa si je na različne*

družine, ki oskrbi člane s potrebnimi povezavami in emocionalno oporo, ter kulturni kapital (izobrazbo) in komunikacijo staršev (Baker in Lynch, 2012). Kar pa ne pomeni, da imajo starši z višjim dohodkom več starševske topline in senzitivnost; ali da so stili navezanosti pomembno povezani s poklicem ali izobrazbo staršev (Moullin, 2013).

Neenakosti v emocionalnem sistemu družbenih razmerij

Neenakosti v emocionalnem sistemu izhajajo iz načinov, na katere delujejo razmerja znotraj sistema, in povezav z drugimi področji družbenega delovanja. Med različnimi oblikami neenakosti bomo izpostavili neenak dostop do emocionalnih resursov in neenako delitev skrbstvenega in emocionalnega skrbstvenega dela. Kljub dragocenosti, ki jo predstavljajo za ljudi, emocionalni resursi, podobno kot drugi redki in visoko vrednoteni resursi, niso enako porazdeljeni med vse, ki jih potrebujejo, neenako porazdeljeni pa so tudi užitki in bremena skrbi kot temeljne človeške aktivnosti, ki te potrebe zadovoljuje. Ker na skrbstvene prakse vplivajo kategorije razreda, spola, starosti, etničnosti, so emocionalne neenakosti strukturirane okoli teh glavnih družbenih delitev.

536

Neenakost v dostopu do emocionalnih resursov

Mikro okolja, ki jim posamezniki neposredno pripadajo, ne zagotavljajo ustrezne količine in kakovosti skrbi, emocionalne opore in solidarnosti za vse, ki jo potrebujejo, pričakujejo in želijo – eni jih prejemajo več, drugi manj oz. so izključeni iz skrbstvenih podpornih omrežij in emocionalno senzibilnih okolij. Glede na to, da so pozitivne emocionalne vezi in skrb temeljni za človeški razvoj in ustvarjajo osnovni občutek vrednosti, sprejetosti in pripadnosti, se njihovo pomanjkanje odraža kot resna prikrajšanost oz. depriacija. To se lahko kaže kot pomanjkanje samospoštovanja in samozavesti, občutek manjvrednosti, izolacija, dovzetnost za bolezni, nesposobnost delovanj v družbi itd.

Neenakost v dostopu do emocionalnih resursov se še bolj izrazito kaže med tistimi, ki prejemajo skrb in emocionalno oporo, in tistimi, ki so znotraj negativnih odnosov žrtve (emocionalnih) zlorab, nasilja in zanemarjanja oziroma so deležni, z besedami Hordge Freeman (2015: 131), "implicitnih ali eksplicitnih sporočil, ki vsebujejo simbolno nasilje". Pri tej obliki emocionalne neenakosti ne gre samo za odsotnost pozitivnih emocij in izkustev oz. izključenost iz pomembnih emocionalnih razmerij, temveč

načine kupiti svobodo od časa, porabljenega za skrbstvene aktivnosti, in si tako napolniti "emocionalne baterije".

pozitivne odnose nadomestijo negativni odnosi ("zavračanje, sovražnost, pomanjkanje opore in topline" (Hordge Freeman, 2015: 132)). Medtem ko emocionalno senzibilno okolje zagotavlja emocionalno oporo, občutek pripadnosti, skupnosti (solidarnosti)¹⁶ za ene, so zlorablajoča okolja vir emocionalnega stresa (družbenega antagonizma) za druge, posledice slednjega so emocionalna zaprtost, osamljenost, odtujenost, izolacija, travme, identitete motnje. Emocionalne zlorabe so prisotne znotraj neformalnih in formalnih skrbstvenih razmerij, žrtve pa so pogosto najbolj ranljive skupine.

Bolj sistematično razkrivajo neenak dostop do emocionalnih resursov nekatere novejša raziskave prikrajšanosti in neenakosti družbenih skupin. Gre za redke, a pomembne študije in pristope, ki prekinjajo tradicijo osredotočenosti na materialno neenakost in postavljajo – presegajoč racionalistični in spolno nevtralni diskurz mainstreamovskih pristopov – nova vprašanja o vlogi emocij in skrbi v (re)produciranju družbene neenakosti (rasne, razredne) oz. o "rasnem" in razrednem ozadju emocionalne neenakosti. Hordge Freeman (2015) v svoji študiji o afrobrasilskih družinah z notranjimi rasnimi in fenotipskimi variacijami ugotavlja, da matere in očete na osnovi ponotranjenih rasnih hierarhij neprimerno ravnaajo z otroki temnejše polti, jih emocionalno in fizično zlorablajo, favorizirajo pa tiste, ki so svetlejša polti. Neenaka obravnava otrok pomeni neenak dostop do emocionalnih resursov: eni so deležni ljubezni in opore, drugi so zavrženi in zlorabljeni ter podvrženi nasilju. Racializacija torej vpliva na načine, na katere so posamezniki ljubljani znotraj njihovih lastnih družin. Avtorica vpelje koncept "afektivnega kapitala", s katerim zajame emocionalne in psihološke resurse, ki jih oseba pridobi preko pozitivnih evaluacij in opore, s tem ko je deležna pogostih in smiselnih izrazov naklonjenosti – od obraznih izrazov, tona glasu, dotika do kognitivnih vrednotenj in vedenjskih tendenc. Emocionalna izkustva (pozitivna, negativna oz. pomanjkanje naklonjenosti) v družinskem okolju in afektivni kapital, ki ga individuum pridobiva v različnih mikro družbenih okoljih, pomembno določajo njegova/njena trenutna stanja, kot tudi delovanje v odraslem življenju: "Pozitivne emocije, ki jih

¹⁶ V teoriji socialne opore so emocionalne in vedenjske razsežnosti družinskih interakcij konceptualizirane tudi kot (medgeneracijska) solidarnost (Bengtson in Oyama, 2007). Solidarnost lahko razumemo kot voljnost ljudi, da pomagajo bližnjim in neznanim drugim, ki potrebujejo pomoč zaradi raznolikih težav ali izpostavljenosti nepravilnosti in zatiranju. Konceptualizacije solidarnosti pa so v literaturi različne. Za nekatere je solidarnost oblika ljubezni, ki odpira prostore sodelovanja, pozornosti in altruizma; takšnemu pojmovanju je blizu Lynch (2009), ki govori o "delu iz solidarnosti", izvaja pa se v terciarnem skrbstvenem okolju. Po Rortyju (1996: 19) solidarnost predpostavlja zmožnost, da "uvidimo podobnosti med nami in nam zelo drugačnimi kot nekaj, kar pretehta razlike" (odločilne podobnosti so take majhne, kot je npr. skrb za lastne starše in otroke ali pa podobnost v bolečini in ponižanju). Ta zmožnost je po avtorju posledica "razvoja čustvovanja" ali "sentimentalnega učenja". Za rekonceptualizacijo solidarnosti pa se zavzema Young (2000: 197), ko trdi, da ta ne temelji na afektivnih vezeh, ampak na razumevanju odgovornosti za nepravilnost.

ustvarjajo afirmativne družbene interakcije znotraj in zunaj družin, producirajo osebne resurse, ki so povezani s kreativnostjo, rezilienco in emocionalno dobrim počutjem” (2015: 5), negativna izkustva zlorab pa zmanjšajo samozavest, povečajo osebno negotovost ter povzročijo “izgubo otroštva” in doživljenjske travme (2015: 131). Pozitivne emocije so osnova “dolgotrajnih osebnih resursov, ki ne le odražajo, ampak tudi oblikujejo psihološko rezilientnost” (2015: 5), tj. učinkovitost in uspešnost v različnih razmerah in življenjskih okoliščinah. Raziskava Feeleyja (2009) o osebah, ki so bile v otroštvu v institucionalizirani oskrbi (t.i. industrijskih šolah), je pokazala, da so nekateri mladi podvrženi zlorabam v primarnem in sekundarnem skrbstvenem okolju. Ko pozitivne vezi nadomestijo negativni odnosi, posamezniki razvijejo globok občutek emocionalne zanemarjenosti, ki povzroči resne težave pri učenju pismenosti. Emocionalna neenakost, ugotavlja Feeley, sledi razredni liniji: na eni strani otroci iz delavskega razreda (iz katerega je izhajala večina otrok iz industrijske šole), na drugi otroci iz drugih družbenih razredov, ki so odraščali znotraj družin.

Tudi študija o družbeni ekologiji razredne in rasne neenakosti v ZDA (Masey in Brodmann, 2014) razkriva emocionalne resurse kot učinke razrednih in rasnih delitev. Temelji na premisi, po kateri so emocionalni resursi enako relevantni za človekov razvoj kot materialni resursi, iz katere izpeljuje potrebo po razširitvi merjenja neenakosti z vključitvijo nematerialnih značilnosti družbenega okolja (2014: 8), zlasti ker so meritve emocionalnih resursov omejene v primerjavi z indikatorji materialnega blagostanja (2014: 305). Pri raziskovanju dostopa različnih družbenih kategorij ljudi do materialnih, simbolnih in emocionalnih resursov se avtorja opirata na obsežno longitudinalno empirično raziskavo adolescentov na prehodu v odraslost. Da bi definirala mere dostopa do nematerialnih resursov – emocionalne in socialne opore, kot tudi njunih nasprotij (npr. izpostavljenost nasilju), sta razvila naslednje indikatorje: stiki s starši, emocionalna toplina, pozornost, izpostavljenost nasilju in drugim škodljivim učinkom, neredu, nestabilnosti in stigmati (2014: 8). Dostop do resursov sta proučevala znotraj različnih mikro sfer (družine, sosedstva, šole, vrstnikov) in izpostavila pomen razumevanja potencialnega interaktivnega učinka neenakosti v različnih sferah.¹⁷ Osrednja ugotovitev študije je obstoj pomembnih razlik v dostopu do vseh raziskovanih resursov, razlike so strukturirane vzdolž rasnih in razrednih linij, tako ustvarjene prednosti oz. prikrašnanosti pa se medsebojno krepijo skozi celoten življenjski cikel in ustvarjajo “samospodbujajoče kroge rasti oz. stagnacije”. Ugotovitve, ki se nanašajo na distribucijo emocionalnih resursov znotraj posameznih sfer, pa so naslednje.

¹⁷ Določene skupine doživljajo visoko raven prikrašnanosti v vseh sferah hkrati, druge pa le v nekaterih (2014: 8).

Velike razlike v dostopu do emocionalnih resursov znotraj družine obstajajo med mladostniki različnih razrednih in rasnih skupin. Družine razvijajo emocionalne stile, ki se razlikujejo v stopnji, s katero odrasli skrbijo za mladostnike, izražajo ljubezen in toplino, z njimi preživljajo čas, komunicirajo in jih razumejo. Adolescenti iz najbolj privilegiranih skupin imajo npr. za 60 % večji dostop do časa in pozornosti odraslih kot tisti iz najmanj privilegiranih skupin (Afroameričani nižjih razredov); pri tem je odločilna prisotnost oz. odsotnost biološkega očeta v družini (2014: 336), kar je najpogosteje posledica neporočenih mater in razpada partnerske zveze. Težko emocionalno breme – ki je med družinami različnih razredov in ras neenako porazdeljeno, v škodo deprivilegiranih – poleg odsotnosti očeta prinašata tudi smrt neposrednega družinskega člana in očetovo prestopanje zaporne kazni. Edini emocionalni resurs znotraj družine, ki predstavlja prednost nižjega razreda temnopoltih ljudi pred razredno višjimi rasnimi skupinami, je dostop do družinskega mentorja (tj. odraslega zaupnika, ki ni starš), ki kompenzira obstoječe emocionalne neenakosti med rasnimi in razrednimi skupinami (2014: 336–337, 88). Po drugi strani emocionalne okoliščine v družini (emocionalno hladni in nekomunikativni stil, smrt člana) ter anomične razmere v soseski in šolskem okolju (nizka stopnja zaupanja in medsebojne opore) in ne socioekonomski status vplivajo na oblikovanje spolnih in romantičnih zvez ter rojevanje pri mladih Američankah. Emocionalno hladno okolje družine zmanjšuje tvegano reprodukcijo, a tudi verjetnost oblikovanja intimnih odnosov navezanosti (2014: 144). Znotraj sosedstva obstajajo rasne in razredne variacije v dostopu do emocionalnih resursov, kot so: socialna učinkovitost (poznavanje in interakcije s sosedi, pozornost do sosedov, občutenje varnosti in sreče v njihov prisotnosti), prisotnost odraslega sosedu kot mentorja in “poročljiv moški”. Poročljiv moški predstavlja posebno vrsto emocionalnega resursa – “razpoložljivost” mladih moških, primernih za poroko in vzdrževanje družine. Največji tovrstni primanjkljaj je med nižjimi razredi Afroameričanov, kot posledica visoke ravni nezaposlenosti, prestopanja zaporne kazni in umrljivosti. Znotraj vrstniških skupin so ugotovljene razlike v emocionalnih bremenih, ki jih prinaša izpostavljenost nasilnim dejanjem in poskusom samomora prijateljev. V šolah pa so razlike v: socialni neučinkovitosti (zaznava učiteljev in drugih akterjev kot oseb, ki skrbijo za mladostnike, dobro ravna z njimi, jim omogočajo, da se počutijo srečne in integrirane v šolsko skupnost); družbenem neredu (občutki nevarnosti in negotovosti pri učencih ter zaznavanje droge, zlorab, vandalizma in stresa kot problemov); dostopu do šolskega mentorja, kjer so se pokazale največje razlike med družbenimi kategorijami respondentov.

Čeprav emocionalna razmerja v družini izražajo družbenoekonomske neenakosti, pa k njim tudi prispevajo. Moullin (2013) v svoji študiji poudarja, da je glavni način razvoja socioemocionalnih veščin povezan s stilom varne

navezanosti, in na podlagi drugih raziskav ugotavlja, da so socioemocionalna razmerja oz. določeni stili navezanosti (stil varne navezanosti) zaščitni dejavnik pred relativnimi socioekonomskimi prikrajšanostmi. Zgodnji socioemocionalni razvoj otrok je povezan z neekonomskimi pojavi – družinsko strukturo (enostarševskimi družinami) in emocionalnimi razmerji v družini (kakovost partnerskih odnosov med staršema,¹⁸ kakovost odnosa med starši in otroki) in ne npr. z revščino. Učinki socioemocionalnih dejavnikov v družini, ugotavlja avtorica, ne variirajo pomembno z družbenim razredom.

K razumevanju emocionalne neenakosti in njene prepletenosti z drugimi oblikami neenakosti pomembno prispevajo tudi novejšje edukacijske študije, ki proučujejo “izobraževalno delo” staršev, ki podpirajo šolanje svojih otrok. Skrb za otroke namreč vključuje kompleksno mešanico praktičnega, izobraževalnega in emocionalnega dela (Reay, 2004: 59). Avtorice, izhajajoče iz feministične sociologije izobraževanja, moralne filozofije, Bourdieujevega koncepta kapitala ter navdihnjene z egalitarno teorijo (Downes in Gilligan, 2007: 73; O’Brien in Flynn, 2007), pojasnjujejo edukacijsko prikrajšanost otrok z emocionalnim delom, ki ga opredeljujejo kot razredno in spolno določeno prizadevanje staršev. Emocionalno delo je odvisno od časa in energije, ki ju določa družbena pozicioniranost mater (socioemocionalne neenakosti) oz. sta povezana z dostopom do različnih resursov (kapitalov).¹⁹ Matere iz nižje pozicioniranih in marginalnih skupin svojim otrokom težje zagotavljajo skrb kot matere z višjim statusom, posebej glede na standarde, kode in prakse, ki so – povezane z dominantnimi skupinami in določenim nizom legitimnih identitet – institucionalizirane znotraj šolskega sistema (Downes in Gilligan, 2007: 80). Matere iz srednjega razreda lahko investirajo več časa in energije v izobraževalno delo predvsem zaradi izključenosti iz plačanega dela in posedovanja “pravega” kulturnega kapitala. Specifični habitus srednjega razreda jim omogoča, da usmerjajo otroke k vrednoti izobraževanja in jih motivirajo za doseganje boljšega izobrazbenega dosežka. Nižje pozicionirane matere za svojo energijo, ki jo investirajo v skrb za otroka, ne dosegajo enakega povračila – njihovi otroci ne dosegajo koristi na enak način kot otroci staršev iz privilegiranih skupin.²⁰

Raziskava med slovenskimi dijakinjami in dijaki (Vehovar, 2009) ni pokazala povezanosti med ekonomskim kapitalom in izobrazbenim dosežkom mladostnikov ter le šibko povezavo s kulturnim kapitalom staršev. Vehovar

¹⁸ Raziskave (Masey in Brodmann, 2014: 29) kažejo, da je za otroke odraščanje z dvema staršema boljše kot odraščanje z enim staršem in da med otroki v eno- in dvostarševskih gospodinjstvih obstajajo jasne in trajne razlike v dostopu do materialnih, simbolnih in emocionalnih resursov.

¹⁹ Ekonomski resursi, ki so dostopni materam, neposredno vplivajo na njihovo emocionalno skrb (prav tam: 81).

²⁰ Takšna razlaga pa ne upošteva, da lahko slabe življenjske razmere spodbudijo razvoj in prenos specifičnih emocionalnih resursov med družinskimi člani, ki jih opolnomočijo.

ugotavlja (2009: 34), da se uporaba Bourdieujevega okvira kapitalov na izbranem vzorcu ni obnesla, rezultate povezuje s selekcioniranostjo srednješolske populacije. Pri merjenju kakovosti družinskega okolja se povezava naklonjenosti staršev ("imeti rad otroka") z dosežkom ni pokazala, povezava pri kazalcu "starši imajo otroka za bistrega/bistro" je šibka, pomenljiva pa je predvsem povezava med mladostnikovim šolskim delom in dosežki na preizkusu znanja pri kazalcih, ki merijo odnosno simetrijo (priznavanje avtonomije otrok, ki se kaže v umanjkanju siljenja k učni produktivnosti). Ker je avtor (2009: 4, 34) mnenja, da se naklonjenost staršev do otrok ne kaže tako v emocionalni opori kot tudi v "priznavanju njihove delovanske in moralne avtonomije", opozarja, da je potrebno nadaljnje raziskovanje družbene neenakosti usmeriti v kakovost primarne socializacije in družino kot tisto okolje, ki nudi otroku naklonjenost in emocionalno oporo, ga oblikuje v bolj ali manj avtonomno osebo oz. usposablja za sprejemanje in pre-delavo izzivov iz okolja.

Emocionalni kapital: peti element teorije kapitala

Zgornje raziskave kažejo, da dostop do emocionalnih resursov in njihova akumulacija v obliki kapitala pomembno določata posameznikovo družbeno trajektorijo in njegove/njene priložnosti v življenju. Izpostavljenost z resursi bogatemu oz. z resursi skromnemu okolju oz. določenim emocionalnim stilom v družini v zgodnejšem življenju usmerja primerljive posameznike na različne življenjske poti in določa njihove poznejše dosežke oz. prihodnje neenakosti v družbeni in ekonomski blaginji. Ključen, manjkajoč koncept v konvencionalnih obravnavah družbene neenakosti je emocionalni kapital, ki izhaja iz razširitve Bourdieujevega koncepta kapitala (1986) na področje emocionalnih razmerij oz. emocionalnega sistema. Emocionalno skrbstveno delo ustvarja pri prejemnikih skrbi, posebej v sferi družine, emocionalni kapital – večšine in dispozicije kot utelešene resurse. Govorimo o dolgotrajnih, transsituacijskih osebnih resursih – komunikacijske, interakcijske, emocionalne veščine, zmožnosti, znanja in navade, ki so ključnega pomena za učinkovito in uspešno soočanje z družbenim okoljem, prihodnjimi odnosi in ki predstavljajo elemente iz emocionalnega ozadja, ki posameznike pripravlja za izvajanje različnih oblik plačanega dela oz. poklicev.

Tisti, ki skrbijo, preko pozitivnih emocionalnih odnosov ustvarjajo okolje, bogato z emocionalnimi resursi, in spodbujajo njihovo akumulacijo pri prejemnikih skrbi. Po eni strani zadovoljujejo njihove osnovne potrebe, ustvarjajo trenutna stanja in izkustva, ki so pomembni sami po sebi, po drugi strani pa pomagajo razvijati zmožnosti in veščine, ki prejemnikom skrbi in drugim prinašajo razvojne in druge koristi in prednosti, npr. uspeh na trgu

dela, zadovoljujoči odnosi v družini, partnerstvu, prijateljstvu (Folbre in Olin Wright, 2012: 6; England, 2005: 385, 386). Moullin (2013: 12) ugotavlja, da so socioemocionalna varnost in kakovostna socioemocionalna razmerja v družinah (Masey in Brodmann (2014) govorita o družinskih emocionalnih stilih: topli, hladni) pomembna osnova za oblikovanje partnerskih in družinskih odnosov v odrasli dobi. Socialne in emocionalne veščine, vključno z zmožnostjo za regulacijo emocij, so tudi ključni dejavnik prihodnjega družbenoekonomskega uspeha, povezane so z izobrazbenim dosežkom in postajajo bolj pomembne pri pojasnjevanju medgeneracijskega ohranjanja dohodkovne ravni (Heckman in Rubenstein, 2001; Blanden, Gregg in Macmillan, 2006).

Posamezniki lahko črpajo iz emocionalnega kapitala v kompetitivnem boju na trgu dela znotraj "čustvenega kapitalizma" (Illouz, 2007), v katerem emocije niso več nepotrebna ovira v delovnem procesu, kot so se kazale modernistični racionalistični perspektivi. Nasprotno, postale so koristni resursi za vključevanje v podjetja, šole in organizacije v kompetitivnem globalnem okolju (Gendron, 2004), ki jih akterji transformirajo v izobrazbene in delovne/službene kompetence oz. dosežke. To pomeni, da se emocionalni (interakcijski) resursi lahko prevedejo v družbene prednosti (glej npr. Cahill, 1999; Schweingruber in Berns, 2005). Z vidika novih zahtev, ki jih sledeč kriterijem neoliberalne revolucije pred zaposlene postavlja "fleksibilni" kapitalizem, je težko preceniti "koristnost" emocionalnih (interakcijskih) resursov, pridobljenih in akumuliranih skozi predhodna skrbstvena razmerja.²¹

Kot ugotavljata Hartmann in Honneth (2006: 26), se zmožnosti zaposlenih za uresničevanje hierarhično določenih parametrov znotraj velikih podjetij umikajo zmožnostim samoodgovornega mobiliziranja neformalnih, emocionalnih veščin za doseganje profesionalnih ciljev, ki odgovarjajo individualiziranim projektom "novega" kapitalizma. Te zmožnosti pa niso univerzalne. Po A. R. Hochschild (1983) je učenje veščin upravljanja emocij v primarni socializaciji razredno (in spolno) določeno. Medtem ko emocionalna socializacija v družinah srednjih razredov poteka kot vrednotenje in učenje emocionalnega samonadzorovanja in samouveljavljanja, delavski razred spodbuja ubogljivost in konformnost – upravljanje emocij kot odzivanje za nosilce višjih položajev. S tem ko odrasli spodbujajo strategije upravljanja emocij pri otrocih (a različno glede na spol), ki so specifične za njihovo družbeno skupino, prenašajo nanje določene oblike emocionalnega

²¹ *Idejo, da so emocije dejavnik, ki bistveno opredeljuje življenjsko uspešnost posameznika, vključno z njegovim poklicnim življenjem, so številni avtorji razvili v koncept in model čustvene inteligence (npr. Goleman, 1995; Reuven Bar-On, 2007). Kot čustveno inteligentni so opredeljeni tisti posamezniki, ki razumejo svoje emocije in emocije drugih in se – skladno s prvim pravilom čustvene inteligence – pri doseganju ciljev emocionalno samoobvladujejo.*

kapitala, ki jih pripravljajo za visoko oz. nizko vrednotena dela. Ali drugače, individui, ki so emocionalno socializirani na način, ki je najbolj kompatibilen z emocionalnimi standardi v določenih poklicih, bodo bolj uspešni pri prilagajanju na poklicno emocionalno kulturo (glej Cahill, 1999).

Skrb in podporne aktivnosti konstituirajo emocionalni kapital, ki je vključen v konstrukcijo, vzdrževanje in spreminjanje družbenih neenakosti. Prisotnost ali odsotnost določene oblike emocionalnega kapitala je torej pomembno sredstvo družbene reprodukcije (Froyum, 2010). Emocionalna neenakost je tako pomemben del kapitalističnega institucionalnega konteksta, ki določa družbeno pomembnost kompetenc, znanj in vrednot ter definira delovne naloge, njihovo naravo, pomen in vrednost v družbi.

Neenaka delitev skrbstvenega in emocionalnega skrbstvenega dela

Delovanje žensk v sferi doma in družine je tradicionalno opredeljeno kot delovanje v vlogi gospodinje, matere (skrb za otroke) in v splošni usmerjenosti k skrbi za druge. Za ženske je skrb moralna obveza, medtem ko imajo moški glede tega, ali in kdaj jo izvajati, možnost izbire; hegemonična moškost teži k zanikanju odgovornosti za skrb za druge, obenem pa pričakuje, da bo sama deležna te skrbi, čeprav različne moškosti niso enako izključene iz skrbi, hegemonika moškost pa tudi ni nespremenljiva. Skrbstveno delo je, kot poudarja Dacicco (2014: 76), politično in ima pomembne implikacije za spolno neenakost.²² Ko neenaka porazdelitev skrbstvenega dela znotraj družine²³ vzpostavlja in intenzivira nadaljnjo neenakost na trgu dela ter v javni in politični sferi nasploh, dalje prispeva k reprodukciji znotrajdružinske neenakosti, kar vodi v začarani krog (Casalini, 2012: 2).

Medtem ko je neenaka distribucija gospodinskega dela in skrbi za otroke (zlasti fizične naloge) med ženskami in moškimi v literaturi obsežno dokumentirana ter velja za eno od glavnih ovir doseganja pravičnosti in večje enakosti med spoloma, so manj pozornosti deležne emocionalne razsežnosti družinskega dela oz. emocionalno delo v kontekstu materinstva in družinskih praks. Emocionalno delo, ki je vključeno v skrb znotraj družine in je odgovornost žensk, je posebej nevidna sestavina skrbi, kar je po mnenju feminističnih avtoric (v Hanlon, 2012: 32) eden od razlogov, da ima skrb status nedela. Emocionalno skrbstveno delo je tista preokupacija žensk, ki

²² Zaradi neplačanih skrbstvenih obveznosti ženske pogosto izgubijo možnosti za (nadaljnje) izobraževanje, za zaslužek in druge prednosti, ki izhajajo iz plačanega dela (npr. zdravstveno varstvo, pokojnina), ali pa se zaposlijo za skrajšani delovni čas, sprejmejo manj kvalificirana (slabše plačana) dela, se odrečejo napredovanju oz. karieri, vodstvenim položajem, prekinjajo zaposlitev, se predčasno upokojijo.

²³ Ženske opravijo večji delež neplačanega skrbstvenega dela v sferi doma oz. so slabo plačane za svoje skrbstveno delo zunaj doma (v primerjavi z neskrbstvenimi poklici), kar povečuje njihovo ekonomsko odvisnost od moških.

je – glede na gospodinjsko delo, ki se mu zlahka pripiše pridevnik *žensko* in tako prizna vsaj obstoj, če že ne vrednost – absolutno nevidna oblika dela, najbolj prezrt vidik ženskega dela in najmanj družbeno vrednotena oblika “dela”. Ker emocionalna skrb ni plačana, tudi ne predstavlja pomembnega prispevka za družbo. Emocionalno delo, koncipirano v terminih samoumevnosti in naravnosti (kot spontani izraz “notranje narave” žensk je nekaj, kar ženske *so*, ne pa nekaj, kar ženske *delajo*), ne implicira truda, načrtovanja, nadzora in obremenitve, zato nima statusa ločene in samostojne kategorije dela in se ga najbolj vztrajno drži oznaka nedelo.

Skrb kot emocionalno delo ni pojmovana v terminih izučenosti in investiranosti z veščinami, zato velja, da je tudi ni mogoče “izboljšati”. Skrb je “izraz ljubezni”, oblika prostega časa, spontana aktivnost, zgolj vir užitka in nekaj, kar ne potrebuje finančne kompenzacije. Trivializacija skrbi, ki se kaže skozi njeno naturalizacijo, je po Lynch (2009) oblika posredne emocionalne neenakosti.

Neenakost, ki izhaja iz spolne delitve dela, se navezuje tudi na pomanjkanje reciprocitete, saj medtem ko emocionalno skrbstveno delo od žensk zahteva emocionalni samonadzor, same pogosto niso deležne moralne ali emocionalne opore, ko jo iščejo (zlasti v razmerju s partnerjem). Nudenje nečesa, česar ženske ne prejemajo po načelu reciprocitete, pomeni performativno priznanje moške nadvlade in tako prispeva k podrejenosti žensk.

Delitev dela med spoloma oz. iz nje izhajajoča neenakost ni le vprašanje distribucije (predhodno danih) oblik dela. Pomembno vlogo igrajo kulturni pomeni, ki preko definiranja narave, pomena in vrednosti dela (poklica) spodbujajo njihovo povezovanje s femininimi (emocionalnost) oz. maskulinitimi (instrumentalnost) značilnostmi. Kulturno definiranje skrbi kot “naravnega” izraza osebnosti žensk (v primeru plačanega dela pa kot nadaljevanje materinstva) tudi spodbuja vprašanje pravične distribucije skrbstvenih obveznosti. Medtem ko od moških, za katere skrb ni “naravna”, ni mogoče pričakovati, da bodo skrbni, se to normalno pričakuje od žensk, in ker ženske skozi skrb (domnevno) preprosto izražajo same sebe, jim za njihovo delo ni potrebno pripisati posebnih zaslug (Clement v Monchinski, 2010: 66).

Pri razumevanju neenakosti je potrebno upoštevati dvojni potencial skrbstvenega dela. Po eni strani je emocionalno izpolnjujoča aktivnost in potencialni vir osebnega razvoja ali pa predstavlja potencialno breme. Za ženske lahko breme izvajanja skrbstvenega dela izhaja iz moralne obveze oz. prisile v to obliko dela znotraj družine. Z vidika zadovoljstva in izpolnitve, ki ju ustvarja pri tistih, ki nudijo skrb, pa je izključitev iz skrbstvenih vlog lahko za moške ne le prednost (npr. z vidika doseganja kariere in drugih ciljev v “javni” sferi), ampak tudi izguba pomembnih skrbstvenih izkustev in emocij, ki bogatijo osebno življenje. Skrbstveno delo oz. njegova delitev

torej odpira vprašanje pravic – vsakemu naj bi bila zagotovljena pravica do oblik zadovoljujočega dela, vključno s skrbjo. Z vidika bremen pa si je potrebno prizadevati za njihovo omejevanje oz. ustrezno kompenzacijo, ko do njih prihaja.

V sklop neenakosti v emocionalnem sistemu sodi tudi vprašanje norm in institucij, ki določajo raven zavezanosti plačanemu delu pri moških in ženskah, ki je (ne)kompatibilna z zadovoljevanjem skrbstvenih in emocionalnih potreb intimnih drugih v družinski sferi. A. Švab (2003: 1120) ugotavlja, da razmerje med delom in družino v konceptu usklajevanja dela in družine ni enakovredno, nasprotno, favorizirana je sfera dela, ki ima dominantno mesto v razmerju in diktira vlogo družine; z vidika družinskega življenja, ugotavlja avtorica, delovne razmere zahtevajo nenehno prilagajanje družinskih obveznosti. Posebej problematično je, da se znotraj politike usklajevanja skrbstveno delo pogosto obravnava kot nekaj, kar je potrebno uskladiti predvsem z zaposlitvijo žensk (Giullari in Lewis, 2005). Doseganje večje enakosti znotraj emocionalnega in drugih sistemov predpostavlja takšen institucionalni in normativni kontekst, ki varuje družinsko življenje pred zahtevami plačanega dela, oziroma takšno usklajevanje, pri katerem sta neplačano skrbstveno in emocionalno skrbstveno delo razbremenjena, spodbujena in enako porazdeljena.

Sklep

Glede na konstitutivni pomen emocionalnih resursov za posameznika in celotno družbo (noben od sistemov, na katere je omejena konvencionalna analiza neenakosti – ekonomski, politični, kulturni – ne more učinkovito delovati brez vzporednih skrbstvenih institucij družbe) je presenetljivo, da skrbstvena razmerja niso (bila) predmet razprav ali raziskav družbene neenakosti v glavnem toku socioloških in drugih ved. Pomanjkljivost mainstreamovskih pristopov je v tem, da ne podajajo konceptualizacije in parametrov za proučitev obsega neenakosti v družbi – problematična je odsotnost smernic za identificiranje (re)produkcije emocionalne neenakosti ter za ekspliciranje povezav med mikro- in makroprocesi, ki skupaj ustvarjajo in vzdržujejo primanjkljaje posameznikov in skupin. Velika omejitev v razumevanju kompleksnosti neenakosti in tega, kako v medsebojnem prepletu različnih vrst neenakost dejansko deluje in se ohranja, je prezrtje obstoja razlik v dostopu do emocionalnih resursov znotraj različnih mikro domen – družine, sorodniških skupin, vrstniških skupin, sosedstva, šole. Pomanjkljiv interes za sistem emocionalnih odnosov in skrbstvenih razmerij korenini v fetišizaciji racionalnosti v družbenih vedah, ki se je kazala v prevladujoči podobi neodvisnega, racionalnega akterja, kot nerazumevanje delovanja sistema spolne neenakosti in v tem, da so vprašanja o egalitarizmu ostala

zaprta v okvirih političnih razmerij države, ekonomskih razmerij trga in kulturnih razmerij, ki so upravljala družbeno priznanje. Mikro raven emocionalnih in skrbstvenih razmerij je (bila) obenem v nasprotju z materialistično in strukturalno ravnijo, ki so ji sledile analize družbene neenakosti in stratifikacije. Intelktualna fiksacija na standardni nabor ekonomskih, političnih, kulturnih resursov (za katere je veljalo, da jih je mogoče "učinkovito" empirično meriti) je pogled na neenako distribucijo dobrin omejila na relacije, umeščene in pomenljive na makro ravni skupnosti in družbenih institucij.

Emocionalna neenakost se kaže v povezavi z razpoložljivostjo oz. pomanjkanjem emocionalnih resursov (opora, spodbuda, pozornost), ki otrokom pomagajo pri izgradnji aspiracij, ter pri akademskem funkcioniranju in izobrazbenemu dosežku. Dostop do emocionalnih resursov je osnova, na kateri individui gradijo ambiciozne projekte, dosegajo formalno izobrazbo in so neobremenjeni z vprašanji samozavesti, ki lahko močno ovirajo člane družin iz deprivilegiranih skupin. Glede na to, da pozitivne vezi in skrb določajo posameznikove zmožnosti in možnosti v življenju nasploh, je pomanjkanje emocionalnih resursov (oz. določenih socioekonomskih veščin, ki se razvijejo na osnovi varne navezanosti) ali vpletenost v negativne odnose (zlorabe, zanemarjanje, nasilje) velika omejitev v procesu razvoja mladih ter v delovanju in izbirah odraslih. Emocionalna neenakost omejuje življenjske možnosti in vodi v neenako distribucijo ostalih vrst resursov (kapitalov). Emocionalni kapital se izkaže kot ključni koncept za prevpraševanje klasičnih socioloških vprašanj, kot so moč, strukture in neenakost.

Emocionalna neenakost je v spolno, razredno in raso neenakih družbah realno dejstvo tako kot materialna neenakost, neenakost moči ali prestiža in pomembno določa dinamiko družbenega življenja. Čeprav je nevidna in jo je težko meriti (nekateri raziskave so že razvile operacionalizacijo, indikatorje emocionalne opore pa je razvila tudi teorija socialne opore), ni nič manj pomembna pri ustvarjanju različnih tveganj za določene družbene skupine. Emocionalni resursi so neenako distribuirani, pogosto (ne pa tudi vselej) na načine, ki prinašajo prednost že tako družbeno privilegiranim skupinam in ohranjajo obstoječa družbena razmerja. Po drugi strani različna emocionalna ozadja individue pripravljajo za različne poklice. Emocionalna neenakost lahko sledi vzorcu družbenih neenakosti - neenaka dostopnost do emocionalnih resursov je učinek povezanosti med konvencionalnimi dimenzijami neenakosti in kot taka dober indikator družbene neenakosti - in jih obenem (re)producira. Emocionalni resursi so lahko povezani z ekonomskim kapitalom, a tudi s številnimi drugimi dejavniki onkraj distributivne ureditve.

Obseg emocionalnih resursov, ki so individuom dostopni, lahko vpliva na razvoj njihovih intelektualnih, fizičnih in emocionalnih zmožnosti, na

psihoemocionalno dobrobit ter zmožnost za vzpostavljanje in ohranjanje intimnih odnosov ter za priložnosti, delovanje (dosežke) v drugih življenjskih sferah. Omejen dostop do ljubezni zmanjšuje samozaupanje in povečuje osebno negotovost, ustvarja emocionalne omejitve, ki lahko dolgotrajno določajo posameznikovo življenje. Posebej se kaže pomembnost emocionalne dimenzije družinskega okolja. Ker so socialne in emocionalne veščine otrok ključni dejavnik njihovega poznejšega družbeno-ekonomskega uspeha, je relevantna kakovost družinskih emocionalnih odnosov, zlasti med mladimi in starši.

Skrbstvene prakse in emocionalni stili družin oz. staršev so povezani z več dejavniki, npr. z družbeno-ekonomskim statusom, ekonomskimi razmerami, družinsko strukturo oz. eno- ali dvostarševskim gospodinjstvom, na neposreden ali posreden način, preko psiholoških procesov (subjektivno zaznavanje, npr. občutki nemoči). Neenak dostop do emocionalnih resursov je povezan z materialno in socialno realnostjo družbenih skupin, ki ustvarja velike razlike v času, energiji in drugih resursih, ki jih (v danem družbenem okolju) zahteva skrb staršev do otrok. Strukturne nepravilnosti torej povzročajo in poglobljajo emocionalne deprivacije.

Prizadevanje za emocionalno enakost pomeni spodbujanje okoliščin, v katerih ima vsaka oseba možnosti za ljubeče vezi in oblikovanje dragocene čustvene navezanosti na druge, ki je osnova samospoštovanja in samoizražanja; za enakopravno delitev skrbstvenega in emocionalnega skrbstvenega dela ter s tem možnosti zaslužka in skrbi za druge (porazdelitev bremen in užitkov skrbi); za doseganje družbenega priznanja za izvajanje skrbstvenega dela (neplačanega in plačanega) ter za učenje in uporabo veščin in znanj, pomembnih za delo in komuniciranje z drugimi v zasebni in javni sferi. Če želimo doseči enakost pogojev, zlasti med spoloma, je potrebno razpravo o enakosti dopolniti z vprašanji o normah in institucijah, ki spodbujajo ne le večjo dohodkovno enakost, reducirajo neenakost moči ali akomodirajo kulturne razlike, temveč omogočajo tudi emocionalno enakost, t. j. enakost v zadovoljevanju potreb po skrbi in zadovoljevanju potreb po njej.

LITERATURA

- Abrutyn, Seth (2012): *Toward A Theory of Institutional Ecology: The Dynamics of MacroStructural Space*. *Review of European Studies* 4 (5): 167–180.
- Andrew, Yarrow (2015): 'I'm strong within myself': Gender, Class and Emotional Capital in Childcare. *British Journal of Sociology of Education* 36 (5): 651–668.
- Baker, John in Kathleen Lynch (2012): *Inequalities of Love and Care and their Theoretical Implications*, Social Justice Series, 12, 1. Dublin: University College Dublin, School of Social Justice.
- Barbalet, Jack (2001): *Emotion, Social Theory, and Social Structure. A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bar-On, Reuve (2007): The Bar-On Model of Emotional Intelligence: A Valid, Robust and Applicable EI Model. *Organisations and People* 14: 27-34.
- Bengston, Vern L. in Petrice S. Oyama (2007): *Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties*. New York: United Nations Headquarters.
- Bourdieu, Pierre (1986): The Forms of Capital. V John Richardson (ur.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258. New York: Greenwood Press.
- Cahill, Spencer E. (1999): Emotional Capital and Professional Socialization: The Case of Mortuary Science Students (and Me). *Social Psychology Quarterly* 62 (2), posebna številka: *Qualitative Contributions to Social Psychology*: 101-116.
- Casalini, Brunella (2012): Justice and the Family in a Transnational Perspective, prispevek na konferenci "Ethics and Migration", 49th Societas Ethica Annual Conference, 23.-26. avgust 2012, Lucian Blaga University, Sibiu, Romunija.
- Collins, Randall (2004): *Interaction Rituals*. Princeton, New York: Princeton University Press.
- Dicicco, Elaine C. (2014): Defining Care and Masculinity: Beyond Gender Emotion Stereotypes. *Sex Roles* 70: 76-78.
- Downes, Paul in Ann Louise Gilligan (2007): *Beyond Educational Disadvantage*. Dublin: Institute of Public Administration.
- England, Paula (2005): Emerging Theories of Care Work. *Annual Review of Sociology* 31: 381-399.
- Feeley, Maggie (2009): Living in Care and Without Love – The Impact of Affective Inequalities on Learning Literacy. V Kathleen Lynch, John Baker, Judy Walsh in Maureen Lyons (ur.), *Affective Equality: Who Cares? Love, Care and Injustice*, 199-215. London: Palgrave Macmillan.
- Folbre, Nancy in Julie A. Nelson (2000): For Love or Money – Or Both? *The Journal of Economic Perspectives* 14 (4): 123-140.
- Folbre, Nancy in Erik Olin Wright (2012): Defining Care. V Nany Folbre (ur.), *For Love and Money: Care Provision in the United States*, 1-20. New York: Russell Sage Foundation.
- Froyum, Carissa (2010): The Reproduction of Inequalities through Emotional Capital: The Case of socializing low-income Black Girls. *Qualitative Sociology* 33 (1): 37-54.
- García, Coll Cynthia, Gontran Lamberty, Renee Jenkins, Harriet Pipes McAdoo, Keith Crnic, Barbara Hanna Wasik in Heide Vázquez García (1996): An Integrative Model for the Study of Developmental Competencies in Minority Children. *Child Development* 67: 1891-1914.
- Gendron, Benedicte (2004): Why Emotional Capital Matters in Education and in Labour? Toward an Optimal Use of Human Capital and Knowledge Management. *Les Cahiers de la Maison des Sciences Economiques, série rouge*, n° 113. Pariz: Université Panthéon-Sorbonne.
- Giullari, Susy in Jane Lewis (2005): The Adult Worker Model Family, Gender Equality and Care: The Search for New Policy Principles, and the Possibilities and Problems of a Capabilities Approach. *Social Policy and Development Programme Paper No.19*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

- Goleman, Daniel (1995): *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
- Hanlon, Niall (2012): *Masculinities and Affective Equality: The Role of Love and Caring in Men's Lives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hartmann, Martin in Axel Honneth (2006): *Paradoxes of Capitalism*. *Constellations* 13 (1): 41–58.
- Heaney, Johathan G. (2011): *Emotions and Power: Reconciling Conceptual Twins*. *Journal of Political Power* 4 (2): 259–277.
- Hirvonen, Helena (2014): *Habitus and care. Investigating welfare service workers' agency*. Doktorska disertacija. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Dostopno preko http://www.academia.edu/8164079/Habitus_and_care._Investigating_welfare_service_workers_agency._Doctoral_dissertation (15. 1. 2016).
- Hochschild, Arlie R. (1979): *Emotion work, Feeling Rules, and Social Structure*. *The American Journal of Sociology* 83: 551–575.
- Hochschild, Arlie R. (1983): *The Managed Heart: The Commercialisation of Human Feeling*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Hoffmann, Rasmus (2008): *Hoffmann, Socioeconomic Differences in Old Age Mortality*. New York: Springer Science & Business Media.
- Honneth, Axel in Martin Hartmann (2006): *Paradoxes of Capitalism*. *Constellations* 13 (1): 41–58.
- Hordge Freeman, Elizabeth (2015): *The Color of Love: Racial Features, Stigma and Socialization in Black Brazilian Families*. Austin: University of Texas Press.
- Illouz, Eve (2007): *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. London: Polity.
- James, Nicky (1989): *Emotional Labour: Skill and Work in the Social Regulation of Feelings*. *The Sociological Review* 37 (1): 15–42.
- Kittay, Eva (1998): *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. New York in London: Routledge.
- Lynch, Kathleen (2009): *Affective Equality: Who cares?* *Development* 52: 410–415.
- Lynch, Kathleen (2010): *Affective Equality: Love, Care and Solidarity as Productive Forces*, prispevek na seminarju GEXcel Opening Seminar, Research Theme 10 "Love in our Time: a Question for Feminism", 10. maj 2010, Univerza v Orebroju, Švedska.
- Lynch, Kathleen, John Baker, Sara Cantillon in Judy Walsh (2009): *Which Equalities Matter? The Place of Affective Equality in Egalitarian Thinking*. V Kathleen Lynch, John Baker, Judy Walsh in Maureen Lyons (ur.), *Affective Equality: Love, Care and Injustice*, 12–34. London: Palgrave Macmillan.
- Lynch, Kathleen (ur.) in John Baker (ur.), Judy Walsh (ur.), Maureen Lyons, (ur.) (2009): *Affective Equality: Love, Care and Injustice*. London: Palgrave Macmillan.
- Masey, Douglas S. in Stefanie Brodmann (2014): *Spheres of Influence: The Social Ecology of Racial and Class Inequality: The Social Ecology of Racial and Class Inequality*. New York: Russell Sage Foundation.
- Mikko, Salmela in Verena Mayer (2009): *Emotions, Ethics, and Authenticity*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

- Monchinski, Tony (2008): *Critical Pedagogy and the Everyday Classroom*. New York: Springer Science & Business Media.
- Monchinski, Tony (2010): *Education in Hope: Critical Pedagogies and the Ethic of Care*. New York: Peter Lang.
- Moullin, Sophie (2013): *Socio-economic Inequality and Socio-emotional Relationship Quality: Cause and Effect?* Doktorska disertacija. Columbia University. Dostopno preko http://static1.1.sqspcdn.com/static/f/1528810_/23319942/1376576907363/Moullin+Sophie.pdf?token=jRkaAh2xou6yjd6QH2bRxW0bBd8%3D (15. 1. 2016).
- O'Brien, Maeve in Marie Flynn (2007): *Emotions, Inequality and Care in Education*. V Paul Downes in Ann Louise Gilligan (ur.), *Beyond Educational Disadvantage*, 70–87. Dublin: Institute of Public Administration.
- Rasmussen, Bente (2004): *Between Endless Needs and Limited Resources: The Gendered Construction of a Greedy Organization*. *Gender, Work & Organization* 11 (5): 506–25.
- Ridgeway, Cecilia L. (2004): *Why Status Matters for Inequality*. *American Sociological Review* 79 (1): 1–16.
- Parsons, Talcott in Robert F. Bales (1995): *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Illinois: Free Press.
- Reay, Diane (2004): *Gendering Bourdieu's Concept of Capitals? Emotional Capital, Women and Social Class*. *Sociological Review* 52 (2): 57–74.
- Rorty, Richard (1996): *Človekove pravice, racionalnost in sentimentalnost*. *Problemi* 5/6: 5–24.
- Schweingruber, David in Nancy Berns (2005): *Shaping the Selves of Young Salespeople Through Emotion*. *Management Journal of Contemporary Ethnography* 34 (6): 679–706.
- Sugarman, Leonie (1993): *Life-span Development*. London: Routledge.
- Švab, Alenka (2003): *Skrb med delom in družino: koncept usklajevanja dela in družinskih obveznosti v družinski politiki*. *Teorija in praksa* 40 (6): 1112–1126.
- Tronto, Joan C. (1993): *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.
- Turner, Jonathan H. (2002): *Face to Face: Toward a Sociological Theory of Interpersonal Behavior*. Stanford: Stanford University Press.
- Turner, Jonathan H. (2010a): *The Stratification of Emotions: Some Preliminary Generalizations*. *Sociological Inquiry* 80 (2): 168–199.
- Turner, Jonathan H. (2010b): *Theoretical Principles of Sociology, Volume 1. Macrodynamics*. New York: Springer.
- Turner, Jonathan H. (2012): *The Problem of Emotions in Societies*. New York: Routledge.
- Vehovar, Urban (2009): *Socioekonomski in kognitivni vplivi na dosežke slovenskih dijakinj in dijakov v raziskavi TIMSS 2008*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno preko http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/raziskovalna_dejavnost/TIMSS/TIMSSAdvanced/T08_Vehovar.pdf (15. 1. 2016).

Young, Iris Marion (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Young, Iris Marion (2000): *Inclusion and Democracy*. New York: Oxford University Press.